

СОЦІОЛОГІЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ

© Мандзяк В.П., 2013

Проаналізовано особливості викладання дисципліни "Соціологія" для студентів вищих навчальних закладів економічного профілю навчання. Запропоновано зацікавити студентів вивченням соціологічної науки через поєднання її навчального матеріалу із економічними дисциплінами. Наведено приклади навчальних тем та наукових проблем, в яких розкриваються соціально-економічні процеси.

Ключові слова: соціологія, навчальна тема, соціальні відносини, економічні процеси.

V.P. Mandzjak

Lviv Polytechnic National University

SOCIOLOGY FOR STUDENTS OF ECONOMICS EDUCATION: FEATURES OF TEACHING

© Mandzjak V.P., 2013

The article analyzes the features of teaching the sociology for university students studying economics. A student interested in studying sociology through the integration of educational material with economic disciplines. Examples of training topics and issues where possible to combine the social and economic processes.

Key words: sociology, training topic, social relations, economic processes.

Постановка проблеми. Динаміка сучасного суспільства диктує нам умови всебічного розвитку економічних напрямів навчання в українській вищій школі. Науково-технічна революція вимагає адекватної відповіді та системної адаптації змісту освіти та педагогічних методологій до швидкоплинного суспільного середовища.

З погляду розроблення навчальних програм у вищій школі важливим моментом виступає окреслення обов'язкових дисциплін, однією з яких є соціологія – генералізуюча гуманітарна наука, яке досліджує суспільство загалом та людину як соціальну істоту. Тому визначення особливостей викладання соціології у вищих навчальних закладах, особливо для студентів-негуманітаріїв, є вкрай важливим.

Ключовою проблемою цього питання є виокремлення можливих напрямів викладання навчального матеріалу із соціології, важливого для гуманізації наукових знань студентів економічного профілю навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій демонструє, що у сучасній українській освітній та науково-методологічній літературі велика увага приділяється проблемі визначення змісту вищої освіти. Визначаються основні завдання з вивчення у вищих навчальних закладах обов'язкових нормативних курсів гуманітарних дисциплін.

У навчальних і робочих програмах з предмета „Соціологія” вказуються мета і завдання викладання дисципліни, а також компетенції, якими необхідно оволодіти студентам-економістам [37]. У багатьох публікаціях [68–69] І. Шостак піднімає питання використання інтерактивних методів під час викладання соціології. Однак у науково-методичній літературі не була проаналізована проблема особливостей викладання соціології для студентів економічного профілю навчання.

Цілі статті. Для сучасної української гуманітарної науки необхідним є аналіз проблеми орієнтації навчального матеріалу з дисципліни “Соціологія” для освітніх потреб студентів економічного профілю навчання. Необхідним є висвітлення насамперед тих навчальних тем, які допомогли б студентам сформувати цілісний погляд на соціальне середовище, яке їх оточує, та де можливим є поєднання напрацювань соціологічної та економічних дисциплін, показати можливі шляхи викладання та застосування конкретних навчальних методик під час вивчення економічної проблематики у загальному курсі соціології.

Виклад основного матеріалу. Під час викладання дисципліни “Соціологія” важливою є проблема зацікавлення студентів-економістів навчальним матеріалом. Виконання такого завдання є особливо складним, адже соціологічна наука часто розглядається, так би мовити, другорядним предметом, що мало торкається профільних, економічних, предметів. Самі студенти, визначаючись у своїх освітніх пріоритетах, часто не виявляють особливого зацікавлення соціологічною проблематикою.

Викладач має наголосити на тому, що з усіх гуманітарних наук, саме соціологія досліджує суспільство у єдності всіх його сторін, галузей і сфер, увесь соціокультурний простір, на вершині якого є окремих індивід, тобто той самий студент. Також студентам економічного профілю навчання необхідно підкреслити, що будь-яка базова інформація про соціально-економічну ситуацію в країні, смаки і вподобання споживачів, методи вивчення громадської думки тощо є результатом цілеспрямованих теоретико-практичних напрацювань учених-соціологів.

Викладаючи тему „Вступ до соціології. Історія становлення і розвитку соціології”, слід звернути увагу на визначення об’єкта і предмета соціології, аналіз місця соціології у системі гуманітарних наук, основних методологічних засад навчальної дисципліни, системи соціологічних знань, основних функцій соціології. Викладач розкриває процеси зародження і розвитку світової соціологічної думки, формування і розвитку української соціології, звертає увагу на проблему майбутнього соціології як науки. Зокрема, під час розгляду цієї теми студентам необхідно навести цікаві факти про внесок у зародження української соціологічної науки таких економістів, як С. Подолинський (один з основоположників української соціології), М. Зібер (теоретична економія), М. Ковалевський („теорія факторів”), М. Туган-Барановський („етичний соціалізм”). Викладач повинен рекомендувати студентам навчальні посібники та словники, видані сучасними українськими соціологами, в яких розкривається як вищезазначена тематика, так і наступні проблеми соціологічної науки, що розкриватимуться студентам у процесі вивчення соціології [4; 23; 31; 34; 40; 56–58; 66–67; 72].

Вивчаючи тему „Суспільство як цілісна система, його соціальна структура”, потрібно звернути увагу на визначенні суспільства, що живе в єдності усіх його чотирьох сторін (економічній, соціальній, політичній і культурній), які між собою співдіють на усіх його рівнях (суспільстві загалом, в середовищі соціальних спільнот та інститутів, всередині кожного індивіда). Важливо вказати на ознаки, рушійні сили та механізми розвитку суспільства, розкрити суть концепцій еволюціонізму, теорій циклічного розвитку, маятникових теорій. Необхідно наголосити на типологізації суспільств за рівнем культурно-економічного розвитку (примітивне, традиційне, доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне), за рівнем соціального контролю та мірою свободи індивіда (відкрите і закрите), розкрити сутність, рівні та чинники соціальних змін, вказати на еволюційні та революційні форми суспільних змін [3; 13; 20–21; 24; 35; 60; 63–65; 70]. Необхідним у цій роботі є акцентуація уваги на тому, що ми живемо у „світі націоналізмів”, де національна складова є важливою стороною життя як окремої людини, так і функціонування соціальної системи кожного суспільства. Тут необхідно згадати про теоретичні напрацювання провідних світових та українських націоналогів [2; 5; 9–10; 48; 52–54], розробки яких узагальнені у роботах Г. Касьянова [22], В. Середи [50], А. Колодій [26].

Розкриваючи тему „Особистість у системі соціальних зв’язків”, треба звернути увагу на визначення поняття особистості в соціології, її основні ознаки, вказати на відмінності у співвідношенні понять „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”, проаналізувати статусно-рольову структуру особистості, її місце у системі соціальних відносин, звернути увагу на існування різних видів статусів: соціальному й особистому, приписному, набутому чи змішаному. Потрібно

сказати студентам про те, яке важливе місце в їхньому житті посідатиме явище соціалізації, тобто процесу засвоєння індивідом культури цього суспільства, та ресоціалізації – ситуації докорінної соціально-економічної зміни та на необхідність особистості пристосовуватися до змінених соціально-економічних обставин, нових норм і цінностей. Останнє явище є особливо характерним для нашого суспільства, тому студентам необхідно довести, що ресоціалізація є надзвичайно болючим процесом для особистості, а відповідна галузь соціологічного знання безпосередньо займається пошуком шляхів найскладніших проблем соціального життя сучасної людини [16; 19; 23, с. 19–31; 40, с. 118–135; 47; 62; 67, с. 177–198].

Вивчаючи тему „Соціологія культури”, треба звернути увагу студентів на розкриття поняття „культура”, визначень якої нараховують понад 300 позицій, вказати на функціонування основних сфер прояву культури: ставлення людини до природи, ставлення людини до інших людей, ставлення людини до самої себе. Необхідно проаналізувати основні категорії соціології культури: цінності та норми (що становлять ядро будь-якої культури), поняття і уявлення, зразки поведінки, мова та ідеологія. Під час викладення матеріалу необхідно зробити акцент на формах культури, культурних універсалиях, типах культурних форм, розкрити сутність соціальних функцій культури, а також методологічних засад соціологічного аналізу культури. Важливим пунктом у викладі матеріалу виступає специфіка соціокультурної ситуації в Україні, що породжує нову соціокультурну реальність посттоталітарного суспільства, що, зокрема, знаходить свій вияв у зміні соціальних ідеалів та орієнтації, новому соціальному виборі, формуванні нової інфраструктури культури і нових принципів управління нею [6; 8; 28; 49; 55; 71]. Для студентів економічного профілю навчання цікавими будуть якісні характеристики сучасного стану української культури: співіснування двох культур з неоднаковими можливостями (домінуючої російськомовної і маргінальної україномовної), співіснування явищ культурного етноцентризму і культурного космополітизму, поширення „вестернізації”, „американізації”, „макдональдизації”, творення сурогатної пострадянської культури і паралельне зростання рівня релігійності суспільства – і усі ці процеси супроводжує явище комерціалізації, тобто такий стан української культури, коли її простір стає легкою здобиччю ділків від культури і бізнесу.

Під час викладання теми „Соціологія конфлікту” викладачу потрібно звернути увагу студентів на аналіз предмета та категорій соціології конфлікту, структури, функцій, причин та механізмів соціального конфлікту, стратегій попередження та вирішення соціального конфлікту, методологічних прийомів соціологічного дослідження конфліктів. Для студентів економічного профілю навчання знадобляться розроблені конфліктологами стратегії виходу із конфлікту, зокрема і такого, що пов’язаний з економічною діяльністю: суперництво (нав’язування іншій стороні кращого для себе рішення; виправдане, якщо запропоноване рішення є конструктивним, за відсутності часу для переконування опонента, або в екстремальних ситуаціях); компроміс (полягає у бажанні конфліктних сторін завершити конфлікт частковими поступками, відмовою від окремих вимог, що висувалися раніше, готовністю визнати претензії іншої сторони; ефективний, якщо учасники конфлікту усвідомлюють рівність своїх прав, відчувають загрозу позбутися усього в разі поразки); пристосування (є вимушеною або добровільною відмовою від боротьби; до такої стратегії спонукає усвідомлення неправоти, необхідність збереження добрих стосунків з опонентом, сильна залежність від нього, незначущість проблеми, великі збитки або загроза ще більших, чи тиск третьої сторони); уникнення вирішення проблеми (є спробою вийти з конфлікту за мінімальних втрат, коли конфлікт затухає); співробітництво (передбачає спрямованість конфліктуючих сторін на конструктивне обговорення проблеми, ставлення до іншої сторони не як до противника, а як до союзника в її вирішенні; найефективнішим буває за сильної взаємозалежності сторін та важливості рішення для них обох; може бути досягнутим за допомогою переговорів, зокрема, і ділових) [6; 8; 28; 49; 55; 71].

Тема „Економічна соціологія. Соціологія праці та управління” є найважливішою з погляду поєднання здобутків соціології та економічних дисциплін. Розглядаючи її, необхідно звернути увагу на вивчення предмета та об’єкта економічної соціології й соціології праці та управління; вказати, що остання стала основою економічної науки – менеджменту. Викладач повинен проаналізувати особливості поєднання економічної та соціальної сфер суспільства, розкрити основні

підходи до вивчення і регулювання виробничої поведінки працівників: „науковий менеджмент” Ф. Тейлора, „доктрина людських відносин” Е. Мейо, „ситуативний менеджмент” Б. Скіннера, „мотиваційно-гігієнічна теорія” Ф. Герцберга. Потрібно також відзначити вплив науково-технічної революції на різні аспекти трудової діяльності людини, вказати студентам, що сучасне постіндустріальне суспільство – це суспільство „постекономічне”, оскільки формою життєдіяльності стає розвиток людських здібностей, коли люди йдуть працювати заради власної самореалізації, а не для того, щоб заробити на життя, як це, на жаль, є домінуючою ознакою в Україні. Викладачу необхідно детальніше зупинитися на таких важливих питаннях, як аналіз соціальних резервів виробництва, діагностика, проектування і планування у трудовому колективі [14; 27; 29–30; 33; 39; 44–46].

Студенти під час вивчення теми „Соціологія політики. Соціологія релігії” повинні оволодіти знаннями про науковий статус, предмет і об’єкт цих галузевих соціологічних теорій, усвідомити, що політика і релігія – це важливі соціальні явища, які здійснюють визначальний вплив на життя людини, соціальних спільнот та інститутів, на суспільство і людство загалом. Зокрема, студентській молоді цікаво буде дізнатися про те, що в умовах постіндустріального суспільства державна влада поступово втрачає свій суспільний характер, активним стає власне соціальне регулювання (зокрема, й економічних процесів) у суспільстві, зростає вага соціальних спільнот та неурядових організацій в політиці через посилення фактора соціальних мереж (так звана ком’юнітаризація) [7; 11; 15; 17; 25; 32; 59].

Висвітлюючи тему „Організаційна структура соціологічної роботи в Україні і проведення соціологічних досліджень”, студенти повинні оволодіти знаннями про діяльність сучасних соціологічних установ в Україні (Центр соціальних та маркетингових досліджень „SOCIS”, Український центр соціальних досліджень ім. О. Яременка, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Центр соціальних досліджень „Софія”, Міжнародний центр перспективних досліджень), зокрема, чітко знати мету соціологічної роботи Інституту соціології Національної академії наук України, розуміти зміст та функції соціологічної просвіти. Важливим аспектом під час викладу лекційного матеріалу є розкриття суті програмування та організації конкретного соціологічного дослідження, методів збору первинної інформації, як опитування, аналіз документів і спостереження, обробки та аналізу зібраної соціальної інформації, а на цій основі – здійснення реального прогнозування соціальних явищ і процесів. Тут викладачу необхідно підкреслити, що соціологічні методи збору, обробки та аналізу первинної економічної інформації, важливої для ведення бухгалтерського обліку, фінансової чи маркетингової діяльності, реклами чи бізнес-піару, широко використовуються провідними компаніями світу, які залучають до цієї роботи професійних соціологів [36; 41–43; 51; 61].

Висновки. Отже, наведені приклади показують широкі можливості для орієнтації навчального матеріалу із соціологічної науки для наближення його до потреб та інтересів студентів економічного профілю навчання. Поєднання соціології із економічними дисциплінами дасть змогу студентам кваліфіковано оцінювати соціологічну інформацію, одержану з наукових публікацій, володіти навиками аналітичної роботи, визначити особливості способу життя основних соціальних груп сучасного українського суспільства, їх субкультурні особливості з метою використання у майбутній практичній діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Цю роботу можна розширити багатьма іншими прикладами поєднання навчального матеріалу соціологічної науки з економічними. Це дало б змогу детальніше проаналізувати як проблеми змісту соціології у вищих навчальних закладах економічного профілю навчання, так і ширше розглянути методологічну базу роботи в окресленому напрямку освітньо-викладацької діяльності.

1. *Альтернативні підходи до розв’язання конфліктів: теорія і практика застосування* / уклад. Н. Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. – Львів: ПАІС, 2007. – 296 с. 2. *Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування про походження й поширення націоналізму.* – К.: Критика, 2001. – 272 с. 3. *Бауман З. Глобалізація: Наслідки для людини і суспільства.* – К.: ВД „Києво-Могилянська

Академія”, 2008. – 109 с. 4. Біленський Є.А., Козловець М.А. та ін. Соціологія: словник термінів і понять. – К.: Кондор, 2006. – 372 с. 5. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм: Статус нації та національне питання у новій Європі. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с. 6. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз). – К.: ІС НАНУ, 2009. – 176 с. 7. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. – К.: ІС НАНУ, 2000. – 308 с. 8. Гавриленко І.М., Свідін О.Л. Соціологія освіти: навч. посіб. – Запоріжжя: ЕТТА-ПРЕС, 1998. – 396 с. 9. Гарфінкел Г. Дослідження з етнометодології. – К.: Курс, 2005. – 340 с. 10. Геллнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм. – К.: Таксон, 2003. – 300 с. 11. Геополітичні орієнтації населення і безпека України. За даними соціологів / за ред. М. О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2009. – 80 с. 12. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. – К.: Основи, 2004. – 172 с. 13. Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с. 14. Дворецька Г.В. Соціологія праці: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с. 15. Докаш В.І. Соціологія релігії: навч. посіб. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – 256 с. 16. Злобіна О. Особистість як суб’єкт соціальних змін. – К.: ІС НАНУ, 2004. – 400 с. 17. Зоткин А.А. „Львы” и „лисы” украинской политики. – К.: ІС НАНУ, 2010. – 341 с. 18. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода: Основи когнітивної теорії конфліктів. – К.: Наук. думка, 1996. – 190 с. 19. Каралаш Н.Г. Соціологія особистості: навч. посіб. – Чернівці: Червона Рута, 2006. – 76 с. 20. Кастельс М. Інтернет талантика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. – К.: Ваклер, 2007. – 304 с. 21. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту: Фінська модель. – К.: Ваклер, 2006. – 256 с. 22. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 352 с. 23. Климаська Л.Д., Савка В.Є. Соціологія: навч.-метод. посіб. для студ. усіх напрямів. – Львів: ІППТ при НУ „Львівська політехніка”, 2004. – 148 с. 24. Коваліско Н.В. Основи соціальної стратифікації: навч. посіб. – Львів: Магнолія-2006, 2007. – 328 с. 25. Козловський О.Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу. – К.: ВД „Стилос”, 2007. – 192 с. 26. Колодій А. Національний вимір суспільного буття. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с. 27. Криза в Україні: зони ураження. Погляд соціологів. – К.: ТОВ „Друкарня „Бізнесполіграф”, 2010. – 116 с. 28. Культура-суспільство-особистість: навч. посіб. / за ред. Л. Скокової. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 396 с. 29. Лукашевич М.П. Соціологія економіки: підруч. – К.: Каравела, 2005. – 288 с. 30. Лукашевич М.П. Соціологія праці: підруч. – К.: Либідь, 2004. – 440 с. 31. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія: Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: підруч. – К.: Каравела, 2008. – 544 с. 32. Лукашевич М.П., Шандор Ф.Ф. Соціологія релігії: навч. посіб. – К.: Знання, 2011. – 222 с. 33. Маковецький А.М. Соціологія організації та управління: навч. посіб. – Чернівці: Червона Рута, 2006. – 76 с. 34. Маковецький А.М., Камбур А.В. Понятійно-категоріальний апарат соціології: навч. посіб. – Чернівці: Червона Рута, 2007. – 78 с. 35. Мей К. Інформаційне суспільство: Скептичний погляд. – К.: К.І.С., 2004. – 281 с. 36. Методичні рекомендації для інтерв’юєрів: навч. посіб. – К.: УІСД, 2001. – 106 с. 37. Навчальна програма навчальної дисципліни „Соціологія” для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня базових напрямів підготовки 6.030503 „Міжнародна економіка”, 6.030507 „Маркетинг”, 6.030508 „Фінанси і кредит”, 6.030509 „Облік і аудит”. – Львів: ІППТ НУ „Львівська політехніка”, 2012. 38. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с. 39. Новые социальные неравенства / под ред. С. Макеева. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 355 с. 40. Павліченко П.П., Литвиненко Д.А. Соціологія: навч. посіб. – К.: Лібра, 2000. – 256 с. 41. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. – К.: ІС НАНУ, 2007. – 320 с. 42. Паніотто В.І., Максименко В.С., Харченко Н.М. Статистичний аналіз соціологічних даних. – К.: ВД „Києво-Могилянська Академія”, 2004. – 272 с. 43. Піча В.М., Вовканич С.Й., Маковецький В.М. Як підготувати, провести та узагальнити результати соціологічних досліджень. – Львів, 1996. – 34 с. 44. Резнік В.С. Легітимізація приватної власності як концепт соціологічної теорії. – К.: ІС НАНУ, 2010. – 512 с. 45. Резнік В.С. Соціально-психологічне моделювання поведінки покупців у процесі маркетингової діяльності. – Кам’янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 220 с. 46. Роузфілд С. Порівнюємо економічні системи: культура, багатство та влада в ХХІ столітті. – К.: К.І.С., 2005. – 370 с. 47. Рубл Б. Капітал

розмаїтості: Транснаціональні мігранти у Монреалі, Вашингтоні та Києві. – К.: Критика, 2007. – 336 с. 48. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. – К.: Критика, 2000. – 324 с. 49. Семашко О. М. Соціологія мистецтва. навч. посіб. – Львів: Магнолія Плюс, 2009. – 248 с. 50. Середа В. Етносоціологія: навч. посіб. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 160 с. 51. Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиція і сучасний досвід. – К.: ІС НАНУ, 2004. – 204 с. 52. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с. 53. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с. 54. Сміт Е.Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. – К.: К.І.С., 2004. – 170 с. 55. Соціологія культури: навч. посіб. / за ред. О.М. Семашко, В.М. Пічі. – К.: Каравела, Львів: Новий Світ-2000, 2002. – 334 с. 56. Соціологія: підруч. / за ред. В.М. Пічі. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 280 с. 57. Соціологія: підруч. для студ. вищих навч. закл. / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 544 с. 58. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / за ред. В.М. Пічі. – К.: Каравела, Львів: Новий Світ-2000, 2002. – 480 с. 59. Стили життя: панорама змін / за ред. М.О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 416 с. 60. Структурні виміри сучасного суспільства: навч. посіб. / за ред. С. Макєєва. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 372 с. 61. Сучасний стан розвитку та перспективи розвитку соціології в Україні та Європі / за наук. ред. Є.І. Головахи та О.Г. Стегнія. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 192 с. 62. Україна модерна. Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. – Спец. випуск / за ред. Я. Грицака, А. Портнова, В. Сусака. – К.; Львів, 2007. – 360 с. 63. Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1992–2010 / за ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2010. – 636 с. 64. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 304 с. 65. Фрідмен Т.-Л. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію. – Львів: Незалежний культурологічний часопис „І”, 2002 – 626 с. 66. Хто є хто в західній та вітчизняній соціології: навч. соціол. словник для студентів / за ред. В.М. Пічі. – Львів: Світ, 1999. – 160 с. 67. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. – Львів: Кальварія, 2003. – 544 с. 68. Шостак І. Особливості викладання соціології у системі вищої школи // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог, 2007. – Вип. 8. – С. 376–384. 69. Шостак І. Активні методи навчання при вивченні курсу „Соціологія” // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог, 2007. – Вип. 9. – С. 523–530. 70. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. – К.: ТОВ „Друкарня „Бізнесполіграф”, 2011. – 448 с. 71. Юрій М.Ф. Соціологія культури. – К.: Кондор, 2006. – 302 с. 72. Юрій М.Ф. Соціологія: підруч. – К.: Кондор, 2005. – 288 с. 73. Яремчук С.С. Сучасні теорії в конфліктології: навч. посіб. – Чернівці: Червона Рута, 2008. – 72 с.